

## ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Державного комітету статистики  
України, Міністерства аграрної політики  
України, Державного комітету України по  
земельних ресурсах

від 26.04.2000 № 127/53/48

### **Основні засади побудови статистики сільського господарства України в умовах проведення реформування аграрного сектора**

#### ***1. Загальні положення***

Проведення реформування в сільському господарстві обумовлює необхідність реорганізації методологічних та організаційних складових аграрної статистики. Завдання вдосконалення статистики сільського господарства поставлено в Указі Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 року. Враховуючи це і розроблені Основні засади побудови статистики сільського господарства України в умовах проведення реформування аграрного сектора.

Головна мета цього документу – визначення напрямів удосконалення сільськогосподарської статистики, і, в першу чергу, в частині відображення діяльності господарств населення, які б дозволили отримувати всебічну, об’єктивну інформацію про стан галузі сільського господарства в регіональному (включаючи районний) розрізі.

Основні засади висвітлюють поточну ситуацію в статистиці сільського господарства і передбачають необхідність внесення у 2000-2001 роках змін до статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, статистичного обліку сільськогосподарської діяльності господарств населення та, відповідно, до методологічних і організаційних підходів до збору та обробки інформації.

#### ***2. Основні характеристики сільськогосподарських товаровиробників та їх обліку***

Особливостями статистичного обліку в сільському господарстві є те, що він ведеться, в першу чергу, за функціональною ознакою, а також за територіальним принципом, тобто за місцем знаходження сільськогосподарських ресурсів (землі, поголів’я), а не за місцем реєстрації господарюючого суб’єкта.

В Україні сільськогосподарську продукцію виробляють (додаток 1):

- більше 17 тисяч сільськогосподарських підприємств, з яких майже 13 тисяч – це великі товаровиробники. Сільськогосподарські підприємства мають 83% сільгоспугідь, 42-67% поголів’я основних видів худоби. Ними виробляється 41% валової продукції сільського господарства.
- близько 36 тисяч селянських (фермерських) господарств. Вони мають менше 3% сільгоспугідь та 0,5% поголів’я худоби. Ними виробляється менше 1% валової продукції сільського господарства.
- близько 20 мільйонів особистих підсобних господарств населення, присадибних, садових та городніх ділянок (з них – більше 6 млн. домогосподарств у сільській

місцевості). Населення має 15% сільгоспугідь, 33-58% поголів'я худоби. Ним виробляється 58% валової продукції сільського господарства.

Враховуючи це, можна виділити дві базові категорії аграрних товаровиробників і, відповідно, два джерела статистичної інформації:

- 1) **юридичні особи - сільськогосподарські підприємства (включаючи селянські (фермерські) господарства)** та
- 2) **фізичні особи - господарства населення.**

На відміну від попередніх років, коли фермерські господарства включалися до категорії господарств населення, починаючи з 2000 року, вони обліковуються, як і всі інші юридичні особи, по категорії сільськогосподарських підприємств.

### **3. Облік та статистична звітність сільськогосподарських підприємств**

#### **3.1. Реєстр статистичних одиниць**

Одним з найголовніших статистичних інструментів, що дозволяє проводити облік господарюючих суб'єктів, їх обгрунтований відбір для проведення обстежень є **реєстр статистичних одиниць**. У поточному році розпочнеться робота по створенню **статистичного реєстру виробників сільськогосподарської продукції "АГРО"** з відповідною базою даних. Він буде мати дві окремі головні частини: **юридичні та фізичні особи** (додаток 2). В першу чергу на основі ЄДРПОУ буде розроблена частина реєстру по юридичних особах, яка, у свою чергу, буде складатися з двох **субреєстрів: "Сільськогосподарські підприємства"** та **"Селянські (фермерські) господарства"**. Ці субреєстри будуть входити до загального реєстра статистичних одиниць. В реєстрі "АГРО" передбачається обов'язкове відображення інформації про демографію підприємств.

Для створення **статистичного реєстру виробників сільськогосподарської продукції** вже зроблені перші кроки. Зокрема, з 1996 року в Держкомстаті функціонує **субреєстр "Селянські (фермерські) господарства"** з базою даних основних показників, що характеризують діяльність цих господарств. Актуалізація переліку господарств проводиться два рази на рік, а бази даних – щорічно на основі показників статистичного звіту за формою № 2-ферм "Про діяльність селянського (фермерського) господарства".

Запроваджена розробка річних бухгалтерських звітів колективних, міжгосподарських сільськогосподарських підприємств та радгоспів у розрізі окремих господарств, що в поєднанні з інформацією з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) дасть можливість створити **субреєстр "Сільськогосподарські підприємства"**. Однак, враховуючи процес реформування господарств, потребує вирішення питання щодо кола підприємств, які подаватимуть ці звіти.

В перспективі планується створення **субреєстру "Особисті підсобні господарства населення"**. Це можна буде зробити на основі даних погосподарського обліку, реєстру платників податку на землю, або автоматизованого державного земельного кадастру. На початковому етапі для проведення вибіркового статистичного спостереження та розрахунків цілком достатньо переліку сільських рад з даними про кількість домогосподарств, загальну площу земельних ділянок громадян (ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, особисті підсобні господарства, ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибні ділянки), ділянки для садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби) і чисельність поголів'я худоби.

### 3.2. Порядок обліку сільськогосподарських підприємств

Інформація про діяльність державних, колективних, міжгосподарських, приватних та інших великих сільськогосподарських підприємств збирається зараз на основі суцільної статистичної звітності з різною періодичністю; невеликі підприємства звітуються один раз на рік, а протягом року по них проводяться розрахунки на базі періодичних вибіркового обстежень і переписів (додаток 3). Селянські (фермерські) господарства до цього часу подавали лише два річні звіти про свою діяльність – за формами №1-ферм та №2-ферм.

У поточному році буде встановлений такий порядок звітності сільськогосподарських підприємств:

**Річні форми державної статистичної звітності** (6 форм по рослинництву, 6 – по тваринництву, 1 – по реалізації сільськогосподарської продукції, 1 – по механізації та 3 форми – по фінансово-господарській діяльності) будуть подавати усі юридичні особи, що займаються виробництвом сільгосппродукції, а саме, сільськогосподарські підприємства усіх форм власності, господарювання та підпорядкування, підсобні сільські господарства підприємств та організацій інших галузей економіки, великі селянські (фермерські) господарства, створені на базі КСП. Звіти розробляються у розрізі основних груп (категорій) сільгосппідприємств, форм власності. **Планується внести зміни до технології розробки статистичних даних по сільському господарству, запровадивши обробку на державному рівні первинних звітів по основних статистичних формах**, що значно розширить можливості для проведення аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. Невеликі фермерські господарства (з чисельністю працюючих менше 50 чоловік), як і раніше, подаватимуть лише два річні звіти.

**Оперативну (поточну) статистичну звітність** (3 форми по рослинництву, 3 – по тваринництву, 1 – по реалізації сільськогосподарської продукції та 1 форма – по механізації) подаватимуть всі сільськогосподарські підприємства, незалежно від їх форми власності, господарювання та підпорядкування, селянські (фермерські) господарства, підсобні сільські господарства підприємств та організацій інших галузей, крім тих, які відповідно до Указу Президента “Про державну підтримку малого підприємництва” від 12.05.98р. № 456/98 відносяться до суб’єктів малого підприємництва і ведуть облік та звітність за спрощеною системою. Тобто оперативно будуть звітуватися всі аграрні підприємства з чисельністю працюючих понад 50 чоловік, а також ті, які мають суттєвий вплив на обсяги виробництва в регіоні. Використання такого принципу дасть можливість відслідковувати за допомогою оперативної звітності більшу частину обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в усіх аграрних підприємствах.

Обсяги виробництва сільгосппідприємствами, які не подаватимуть оперативну статзвітність (у 1999 році вони займали менше 2% від усіх сільгосппідприємств), протягом року будуть розраховуватись на основі річних даних.

**Планується запровадити розробку форм поточної статзвітності у розрізі форм власності та основних категорій сільгосппідприємств**, для чого потрібно внести відповідні зміни до програмного забезпечення (насамперед щодо вхідних та вихідних категорій і таблиць).

Для відображення процесів, які відбуваються у галузі сільського господарства, та на виконання Указу Президента України від 03.12.99р. №1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” **будуть внесені зміни до статистичної звітності**, яка доповниться показниками, що характеризують орендні відносини, зокрема щодо площ орендованих земель, кількості

орендодавців, розміру оплати, в тому числі продукцією за оренду землі та інше.

В доповнення до статистичних звітів в Україні періодично проводяться **сільськогосподарські тематичні переписи**. Зокрема, в середньому один раз у 15 років – суцільний перепис багаторічних насаджень в усіх категоріях господарств (останній – у 1998 році), перепис породної худоби (останній – на 1.01.1990 року).

Для вивчення окремих питань періодично проводяться **вибіркові обстеження сільськогосподарських підприємств** (розмір вибірки залежить від питання, що вивчається, і, як правило, складає до 10%). Наприклад, періодично проводяться вибіркові обстеження про якість збирання та втрати урожаю різних культур, про стан бджільництва, птахівництва, кролівництва та інші. В 1999 році були проведені вибіркові обстеження 7% сільгосп підприємств з питань хімізації виробництва, по строках експлуатації сільськогосподарської техніки. На 2000 рік заплановано проведення обстеження сільськогосподарських підприємств всіх форм власності, в першу чергу новостворених приватних формувань, щодо урожайності основних сільськогосподарських культур.

З метою вивчення ходу та результатів виконання Указу Президента України від 03.12.99р. №1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” щодо реформування колективних сільськогосподарських підприємств у травні 2000 року **планується проведення відповідного разового обстеження** цих підприємств.

#### ***4. Облік сільськогосподарської діяльності господарств населення***

Одним із головних і найбільш складних завдань аграрної статистики на сучасному етапі є відображення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення. До господарств населення відносяться особисті підсобні господарства населення, колективні сади і городи, дачні ділянки.

На сьогодні для проведення розрахунків виробництва сільськогосподарської продукції по господарствах населення існує **статистична інформаційна база**, (додаток 4) основними елементами якої є:

- тематичні сільськогосподарські переписи;
- погосподарський облік;
- вибіркові обстеження;
- обстеження умов життя домогосподарств.

Така база покликана забезпечити річні і оперативні дані про обсяги виробленої продукції, ресурси, виробничі витрати і фінансові підсумки діяльності господарств населення.

Що стосується направленості та періодичності сільськогосподарських переписів, то в найближчому майбутньому залишиться система, яка була до цього часу. Крім того, для створення базової генеральної сукупності домашніх господарств, які мають земельні ділянки, необхідно в програму Всеукраїнського перепису населення 2001 року включити декілька запитань щодо наявності землі.

Діюча система статистичних спостережень передбачає **суцільний погосподарський облік** сільськими радами щорічно (станом на 1 січня) даних про чисельність поголів'я худоби та птиці, а також розмір та структуру посівних площ основних груп сільськогосподарських культур в особистих підсобних господарствах населення по сільській місцевості. Закладення погосподарських книг провадиться сільськими, селищними радами, а також міськими радами по підпорядкованих їм сільських населених пунктах один раз на п'ять років (наступний раз це передбачається зробити станом на 1 січня 2001 року).

Погосподарський облік в сільських радах повинен стати одним із інструментів обліку площ та напрямків використання населенням пайових земель, отриманих населенням під час реформування аграрного сектора. Для цього в нових погосподарських книгах буде забезпечений щорічний первинний облік по кожному домогосподарству переданих (наданих) громадянам земельних ділянок (паїв), напрямків їх використання, передачу в оренду іншим користувачам, чисельності поголів'я худоби та птиці, тощо.

#### 4.1. Облік продукції рослинництва в господарствах населення

**Облік площ посівів** сільськогосподарських культур в господарствах населення здійснюється статорганамі на основі суцільних та вибірових переписів, які проводяться кожні п'ять років (останній суцільний перепис посівних площ був у 1993 році, а вибіровий (20%) - у 1998 році.). Крім того, періодично проводяться тематичні сільськогосподарські переписи, наприклад перепис багаторічних насаджень в усіх категоріях господарств (1998 рік). Уточнення розміру та структури посівних площ основних груп сільськогосподарських культур в господарствах населення здійснюється щорічно на основі статистичної звітності сільських рад за формою №4-сільрада "Посівні площі сільськогосподарських культур у господарствах населення на території сільської ради", яка складається на основі погосподарського обліку, та даних Держкомзему про площі у власності та користуванні громадян (форма № 6-зем).

**Розрахунки загальних обсягів виробництва продукції рослинництва** виконуються на основі даних про посівні площі, а також урожайності сільськогосподарських культур, отриманої з бюджетного обстеження сімей сільської місцевості.

Такі розрахунки органами державної статистики до 1998 року проводились один раз на рік. Починаючи з 1998 року, додатково здійснюється розрахунок виробництва основних видів продукції рослинництва господарствами населення за підсумками 9 місяців в обласному розрізі.

Останнім часом виникла потреба мати більш повну оперативну інформацію про виробництво продукції рослинництва в усіх категоріях господарств у період збирання урожаю. Відсутність таких даних по господарствах приватного сектора та сільськогосподарських підприємствах, які не охоплені оперативною звітністю за формою № 7-сг, не дозволяє відобразити динаміку загального виробництва і потребує здійснення дорахунків.

При проведенні таких розрахунків виробництва основних продуктів рослинництва в усіх категоріях господарств, і в тому числі в особистих підсобних господарствах населення, згідно з розробленою методикою, використовуються дані оперативної звітності про хід збирання урожаю (форма № 7-сг), дані заключного звіту про підсумки сівби під урожай поточного року (форма № 4-сг), а також дані звіту про збирання урожаю сільськогосподарських культур (форма № 29-сг) попередніх років. При цьому обов'язково робиться експертна оцінка поточної ситуації і особливостей вирощування і збирання кожної культури у регіоні та вносяться відповідні корективи у розрахунки.

Достовірність розрахунку загального виробництва продукції рослинництва залежить від правильного визначення зібраних площ і урожайності сільськогосподарських культур. Як правило, ці показники визначаються через співвідношення показників по господарствах, що звітуються за оперативною звітністю, та господарствах населення з урахуванням минулорічних тенденцій та природних і технологічних особливостей вирощування культур у поточному році.

#### 4.2. Облік продукції тваринництва в господарствах населення

Органами державної статистики, починаючи з 1996 року спочатку щоквартально, а з 1997 року – щомісячно, проводяться розрахунки виробництва продукції тваринництва в господарствах приватного сектору та в усіх категоріях господарств.

Основними вихідними показниками для обчислення обсягів продукції тваринництва є щомісячна інформація про чисельність поголів'я худоби та птиці та про її продуктивність у територіальному розрізі.

На сьогодні **чисельність поголів'я худоби** розраховується на основі погосподарського обліку в сільських радах (станом на 1 січня) чисельності поголів'я худоби в особистих господарствах населення та даних введеної у 1999 році нової щомісячної статистичної форми №24-сільрада “Звіт про чисельність худоби та птиці в господарствах населення на території сільської ради”. По господарствах, розташованих в міських поселеннях, чисельність худоби визначається розрахунково на підставі періодичних (один раз на п'ять років) переписів, дані яких коригуються на коефіцієнти динамічних та структурних змін. Останній раз суцільний перепис худоби проводився станом на 1 січня 1996 року, а наступний буде проведений на початок 2001 року.

До 1998 року дані щодо **продуктивності худоби та птиці** бралися з щомісячної розробки бюджетного обстеження сімей в сільській місцевості. Однак, зі зміною методології проведення бюджетного обстеження зазнала принципових змін інформаційна база для щомісячних розрахунків виробництва продукції тваринництва господарствами населення. На сьогодні поточна інформація про продуктивність худоби та птиці в господарствах населення обмежена. При проведенні розрахунків обсягів виробництва продукції тваринництва використовуються дані форми №24-сільрада, показники та сезонні тенденції, які склалися у минулі роки, зкориговані на коефіцієнти зміни, що визначаються експертним шляхом. Розрахунки проводяться на рівні областей без розподілу по районах, хоча потреба в таких розрахунках є. В зв'язку з цим, **одним з першочергових завдань статистики сільського господарства є проведення поточних розрахунків всіх основних показників діяльності господарств населення у розрізі районів.**

#### 4.3. Проведення вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності господарств населення

Отримання від господарств населення достовірної інформації щодо ефективності їх виробництва, продуктивності худоби в тваринництві та урожайності з гектара посівів сільськогосподарських культур і проведення на їх основі розрахунків у регіональному і особливо в районному розрізі залишається досить проблематичним.

Основним джерелом отримання такої інформації поки що є вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, яке проводиться щоквартально. І хоча це обстеження містить питання, що в принципі дають можливість отримати основну інформацію для проведення розрахунків показників виробництва сільськогосподарської продукції, балансів її надходження та використання, проаналізувати витрати населення на виробництво сільськогосподарської продукції, все ж воно не може дати відповідь на всі питання, які постали перед аграрною статистикою, і має в цьому плані ряд недоліків:

- забезпечує репрезентативність даних лише на рівні України та окремих великих регіонів;
- не дає оперативної, щомісячної інформації;
- дані надходять із значним запізненням і їх неможливо використовувати навіть для уточнення поточних кварталних розрахунків.

Одним із шляхів одержання більш детальних та оперативних даних по областях та районах про сільськогосподарську діяльність господарств населення є

**запровадження окремого вибіркового обстеження домашніх господарств в сільській місцевості.** Саме таке обстеження дасть можливість забезпечити потреби сільськогосподарської статистики в оперативних даних на всіх адміністративно-територіальних рівнях щодо показників продуктивності, урожайності, темпів збирання урожаю, обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, тощо, а також внесення, при необхідності, змін до системи показників, оперативно реагувати на потреби управління сільським господарством.

Отже, **метою** проведення такого вибіркового обстеження є отримання оперативної *щомісячної* інформації про обсяги виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням фактору сезонності, чисельність поголів'я худоби та птиці в господарствах населення та *квартальної* інформації для комплексної характеристики сільськогосподарської діяльності господарств населення, в тому числі в регіональному (обласному та районному) розрізі.

Враховуючи обмеженість бюджетних коштів, передбачається, що вибірка повинна забезпечувати репрезентативність даних на рівні області. Проте, виходячи з необхідності мати інформацію також і в розрізі районів, планується, що буде використаний так званий багатоступеневий розшарований спосіб відбору.

Багатоступеневий відбір при формуванні вибіркової мережі домогосподарств має переваги, які дозволяють за допомогою мінімуму наявних даних провести відбір населених пунктів та домогосподарств для формування вибіркової сукупності.

Вибіркове обстеження домогосподарств у сільській місцевості буде проводитись **в кожному районі** всіх областей та Автономної Республіки Крим. За попередніми розрахунками в цілому по Україні обстежуватиметься близько **1500 сільрад** (в середньому по 3 сільради в районі) та **24 тисяч домогосподарств** (0,37% від їх загальної кількості в сільській місцевості).

Для виконання роботи по збору даних (проведення інтерв'ю) будуть залучені працівники районних відділів статистики. Опитування буде проводитись у третій декаді місяця в дні найменшого звітного навантаження. За попередніми розрахунками для організації та проведення цієї роботи додатково необхідно близько 320 тис.грн. бюджетних коштів (без урахування витрат на програмне забезпечення та обробку даних), в тому числі на виготовлення бланкової продукції – 87 тис. грн., транспортні витрати на проведення обстеження – 233 тис. грн.

Вартість програмного забезпечення та розробки даних залежатиме від прийнятого рішення щодо використання стандартних програмних продуктів, модифікації наявного в Держкомстаті програмного забезпечення, або розробки прикладних програм конкретно для обробки даних цього обстеження.

Після впровадження такого вибіркового обстеження господарств населення буде скасована щомісячна статзвітність сільських рад за формою №24-сільрада, річна звітність за формою №4-сільрада та інші.

Впровадження такого обстеження потребує певного часу, а тому для виконання розрахунків виробництва сільськогосподарської продукції у поточному році буде проведено одноразове значно менше за обсягом вибіркоче обстеження господарств населення.

## **5. Розрахунок балансів сільськогосподарських продуктів та вартісних показників галузі сільського господарства**

**Натурально-вартісні баланси** основних сільськогосподарських продуктів розробляються щорічно по регіонах і в цілому по Україні (як по сільськогосподарських підприємствах, так і по господарствах населення). В той же час, є потреба в щоквартальних розрахунках продовольчих балансів найбільш важливих продуктів.

В балансах відображається рух і розподіл продукції в господарствах-виробниках цієї продукції (додаток 5). Це дає можливість відстежити джерела надходження продукції, визначити її обсяги для продажу, на споживання населенням для харчування, на виробничі потреби, для накопичення в запасах, втрати і т. ін.

Основою складання натурально-вартісних балансів основних сільськогосподарських продуктів є реальне відображення їх обсягів виробництва (ресурсів) та використання. По господарствах населення розрахувати окремі статті балансу можливо лише на базі даних вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності населення, що ще раз підтверджує необхідність його проведення.

Крім сільськогосподарських балансів, що розробляються на рівні регіонів і країни в цілому, на національному рівні згідно з методологією Євростата складаються **баланси ресурсів і використання основних сільськогосподарських продуктів з урахуванням їх експорту та імпорту** (додаток 6).

Слід зазначити, що статті натурально-вартісних балансів і балансів ресурсів та використання основних сільськогосподарських продуктів аналізуються з точки зору зміни темпів, структури, показників фонду споживання і повністю узгоджуються між собою.

На основі натурально-вартісних продовольчих балансів сільськогосподарських продуктів щорічно розраховуються **показники споживання на душу населення основних продуктів харчування**: м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, яєць, картоплі, овочів та баштанних продовольчих культур, фруктів та ягід, винограду, зернових культур, продуктів переробки зерна, насіння соняшника.

Статистика сільського господарства відображає не лише натуральні, а й **вартісні показники**, які визначають роль галузі в економіці країни. В Держкомстаті розроблена методологія і проводяться щомісячні розрахунки таких показників СНР, як випуск, проміжне споживання та валова додана вартість сільського господарства, яка включає поряд з даними по сільськогосподарських підприємствах оцінку обсягів виробництва і витрат в господарствах населення (додаток 7).

Методика обліку статистичних показників по галузі сільського господарства враховує всі позиції розділу 01 "Сільське господарство" Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД).

Для визначення динаміки фізичного обсягу продукції рослинництва і тваринництва, виробленої протягом певного періоду (року), використовується показник валової продукції сільського господарства у порівнянних цінах. У якості порівнянних виступають середньозважені ціни товарної і нетоварної частин валової продукції сільського господарства за 1996 рік.